

Κ. Α. ΜΑΝΑΦΗ, δ.Φ.

Βοηθού της Έδρας της Βυζαντινής Φιλολογίας

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΤΥΠΙΚΑ»

Ἐκ Κύπρου γνωρίζομεν δύο μόνον Μοναστηριακά Τυπικά τῆς Βυζαντινῆς περιόδου. Τὸ ἐν ἐγράφῃ ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Νεΐλου, μετέπειτα ἐπισκόπου Ταμασίας, διὰ τὴν περιώνυμον μονὴν τῆς Θεοτόκου τοῦ Μαχαίρᾶ, τὸ δ' ἕτερον συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου διὰ τὴν ὑπ' αὐτὸν ἐγκλείστραν. Ἀμφότερα ἀνήκουν εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα¹.

Τῶν τυπικῶν τούτων ἔχομεν πολλαπλᾶς ἐκδόσεις, τῶν πρώτων πραγματοποιηθεισῶν ἤδη κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐν Ἑνετίᾳ². Νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν κειμένων τῶν δύο τούτων τυπικῶν μᾶς παρέχει ὁ ἐν Κύπρῳ φιλόλογος κ. Ἰωάννης Π. Τσικνόπουλλος, ἱκανὸς μελετητὴς τῆς Κυπριακῆς φιλολογίας καὶ ἱστορίας, γνωστότατος δὲ διὰ τὰς περὶ τοῦ ἁγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὡς καὶ διὰ τὰς περὶ τῆς μονῆς τοῦ Μαχαίρᾶ ἐργασίας του, ἐν τῷ ἐσχάτῳ ὑπὸ τὸν τίτλον, Ἰωάννου Π. Τσικνόπουλλου, *Κυπριακά Τυπικά*, ἑκδ. Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν, Πηγαὶ καὶ Μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας II, Λευκωσία 1969, ἐκδοθέντι βιβλίῳ αὐτοῦ.

Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Ἐν τῷ πρώτῳ, σσ. 1* - 64*, περιέχεται ἑκτενεστάτη εἰσαγωγή, τῆς ὁποίας προτάσσονται προλογικὸν σημεῖωμα, πρόλογος καὶ πίναξ βραχυγραφιῶν (σσ. V - X), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, σσ. 1 - 143, ἐκδίδονται τὰ κείμενα τῶν δύο τυπικῶν. Τούτων ἐπιτάσσονται ἐπεξηγηματικαὶ σημειώσεις, πίνακες γραφικῶν ρητῶν, κυρίων ὀνομάτων, λέξεων ὡς καὶ τέσσαρες φωτοτυπία φύλλων ἐκ τῶν δύο κωδίκων τῶν περιεχόντων τὰ κείμενα.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς χειρογράφους κώδικας, διὰ τῶν ὁποίων

1. Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου συντάξεως τῶν δύο τυπικῶν ὡς καὶ περὶ τοῦ χρόνου ἐπικυρώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ὁποίων ἔκειντο αἱ μοναί, ἰδὲ Ι. Π. Τσικνόπουλλου, *Κυπριακά Τυπικά*, Λευκωσία 1969, σσ. 9* - 14*.

2. Ἀναγραφὴν χρονολογικὴν τῶν ἐκδόσεων ὡς καὶ περιγραφὴν αὐτῶν ἰδὲ παρὰ Ι. Π. Τσικνόπουλλου, *Κυπριακά Τυπικά*, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 59* - 64*.

παραδίδεται τὸ κείμενον τῶν δύο τυπικῶν (κωδικογράφοι, περιγραφὴ κωδίκων, παράδοσις αὐτῶν, παλαιογραφικὴ ἐμφάνισις ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν ὑστερόγραφα σημειώματα), βιογραφεῖ συντόμως τοὺς συγγραφεῖς αὐτῶν, τῶν ὁποίων ἀναγράφει καὶ τὰ λοιπὰ συγγράμματα, προσδιορίζει τὸν χρόνον συγγραφῆς καὶ ἐπικυρώσεως τοῦ περιεχομένου τῶν δύο τυπικῶν, παραθέτει τὰς ὀνομασίας καὶ περιληπτικῶς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν (λογοτεχνικὸν εἶδος, ἔγγραφα ἐπισυνημμένα εἰς τὰ κτητορικὰ τυπικά, γενικὴ πλοκὴ τοῦ λόγου, εἰκόνες καὶ γνῶμαι, σχήματα λόγου καὶ ρυθμικὴ σύνθεσις, ἀντλήσις ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς), ἀξιολογεῖ τὰ δύο τυπικά ὡς ἱστορικὰς πηγὰς (ἡ ζωὴ ἐν ταῖς μοναῖς, τὸ πνεῦμα τῶν δύο τυπικῶν, Φραγκοκρατία καὶ Βυζάντιον, ἡ ἔξω τῶν μονῶν κοινωνικὴ ζωὴ, κολάσιμος διαγωγὴ μοναχῶν καὶ κυρώσεις), διερευνᾷ τὰς πηγὰς, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποίησαν οἱ δύο συντάκται τῶν τυπικῶν κατὰ τὴν σύνθεσιν τῶν κειμένων καὶ παραθέτει τὰς προγενεστέραις ἐκδόσεσις αὐτῶν.

Διὰ τῆς ἐκτενοῦς ταύτης εἰσαγωγῆς ὁ ἀναγνώστης κατατοπίζεται πλήρως ἐφ' ὅλων τῶν ἀναφερθέντων θεμάτων, ὥστε προητοιμασμένος πλέον δύναται νὰ ἀναγνώσῃ τὸ περιεχόμενον καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν δύο τυπικῶν. Ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς εἰσαγωγῆς ἃς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα :

Ἐν τῷ πίνακι τῶν βραχυγραφιῶν (σσ. IX - X) ἔπρεπε νὰ σημειωθοῦν καὶ οἱ ἐπτὰ τόμοι τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Σάθα, ὁπότε ἀντὶ *I - VI Βενετία, 1872 - 1877* θὰ ἐγράφετο *I - VII, Βενετία, 1872 - 1894*. Διὰ τὸ τυπικὸν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Ph. Meyer γενομένη ἐκδοσις¹ ὡς πληρεστέρα, διότι παρὰ τὴν *Ὑποτύπωσιν* καὶ τὴν *Διατύπωσιν* περιέχει καὶ τὸ *Τυπικὸν ἥτοι κανονικὸν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἀθῶ*². Παρὰ τὸ ἔργον τοῦ Dmitrievskij ἡ χρονολογικὴ ἔνδειξις ὡς καὶ ὁ τόπος ἐκδόσεως πρέπει νὰ συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ἔτους, τοῦ τόπου τῆς πρώτης ἐκδόσεως καὶ τοῦ περιεχομένου ἐκάστου τόμου, διότι ἡ ἔνδειξις *Hildesheim 1965* εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ παρεξηγήσεις. Γραπτέον ὅθεν : *τόμ. I, Τυπικά, Κίεβ 1895, τόμ. II, Εἰσολόγια, Κίεβ 1901, τόμ. III, Τυπικά (λειτουργικά), Petrograd 1917. [Ἀνατύπωσις : Georg Olms, Hildesheim 1965]*. Ὁ ὀρθὸς τίτλος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὁ L. Petit ἐξέδωκε τὸ τυπικὸν τοῦ Γρηγο-

1. Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894 [Ἀνατύπωσις Hakkert, Amsterdam 1965], σσ. 102 - 140.

2. Τὰ τρία ἔργα, τὰ ὁποῖα συνέγραψε καὶ κατέλειπε εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν μοναχοὺς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης, ἀπετέλουν ὁμοῦ τὸ Μοναστηριακὸν Τυπικόν, τὸ ὁποῖον ἱσχυεν ἐν τῇ μονῇ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Πρβλ. Κ. Α. Μανάφη, Μοναστηριακὰ Τυπικά - Διαθήκαι, ἐν Ἀθήναις 1970, σσ. 131 - 136.

ρίου Πακουριανού είναι: *Typicon de Grégoire Pacourianos, pour le monastère de Pétrizos (Baškovo) en Bulgarie.*

Ἐν σ. 36* ἡ προτεινομένη διάκρισις τῶν τυπικῶν εἰς δύο μόνον εἶδη ἦτοι: α') τὸ λειτουργικὸν βιβλίον τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον κανονίζει λεπτομερῶς δι' ἐκάστην ἡμέραν τῆς ἱερουργίας τὴν τάξιν καὶ β') τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν ταυτῷ κανονισμὸς μονῆς καὶ ἰδρυτικὸς αὐτῆς χάριτος, δὲν μᾶς εὕρσκει συμφώνους, διότι τοῦτο μὲν δὲν γίνεται διάκρισις μεταξὺ λειτουργικοῦ μοναστηριακοῦ τυπικοῦ καὶ λειτουργικοῦ τυπικοῦ ἰσχύοντος διὰ τὰς κατὰ κόσμον ἐκκλησίας, τοῦτο δὲ ταυτίζονται ἀπολύτως αἱ τυπικαὶ διαθῆκαι πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ τυπικά¹.

Ἐν σ. 37* ἀναφέρονται ὡς συντάξαντες πίνακας γνωστῶν εἰς αὐτοὺς τυπικῶν ὁ K. Krumbacher καὶ ὁ H. Delehayе. Παρατηρητέον ὅτι πρὸ τοῦ Krumbacher εἶχε συντάξει Πίνακα τυπικῶν ὁ W. Nissen², μετὰ δὲ τὸν Delehayе ὁ λειτουργιολόγος Pl. de Meester κατήρτισε πίνακα κτητορικῶν τυπικῶν περιέχοντα τριάκοντα καὶ τρία ἐν συνόλῳ τυπικά μέχρι καὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος³ ὡς καὶ πίνακα διαθηκῶν συνταχθεισῶν ὑπὸ ἰδρυτῶν ἢ ἀνακαινιστῶν μονῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέλαβε δεκατέσσαρας διαθήκας μέχρι καὶ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐπίσης⁴. Ὁ αὐτὸς συνέταξε καὶ πίνακα κτητορικῶν τυπικῶν ἀπολεσθέντων, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναφέρονται δεκαεννέα τυπικά⁵. Τὸ ἔτος 1964 ὁ R. Janin ἐδημοσίευσεν ἐπίσης πίνακα τυπικῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ καταγράφονται συνολικῶς τριάκοντα καὶ δύο τυπικά καὶ διαθῆκαι⁶.

Ἐν σ. 38* γίνεται λόγος περὶ βρεβίου ἐπισυνημμένου εἰς τὸ τυπικὸν τῆς αὐγούστης Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης διὰ τὴν μονὴν Θεοτόκου τῆς Κεχαριτωμένης. Δυστυχῶς βρέβιον τῆς μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς βρέβιον, ἀλλ' οὔτε καὶ ὡς ἀποσπάσματα τοῦ ἀπολεσθέντος βρεβίου τῆς μονῆς, διότι ἀναφέρονται εἰς θέματα οἰκονομικῆς διαχειρίσεως αὐτῆς (εἰσπράξεις ἐνοικίων, καταβολὴ μισθῶν κλπ.)⁷. Ἐν

1. Ἐκτενὲς ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διακρίσεως τῶν τυπικῶν ἰδὲ K. A. Μανᾶφ η, Μοναστηριακά Τυπικά..., ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 32 - 59.

2. W. Nissen, Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077, Jena 1894, σσ. 5 - 21.

3. Pl. de Meester, Les typiques de fondation (Τυπικά Κτητορικά), Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini, II, Roma 1940, σσ. 500 - 502.

4. Αὐτόθι, σσ. 503 - 504.

5. Αὐτόθι, σσ. 504 - 505.

6. R. Janin, Le monachisme byzantin au moyen âge, commende et typica (X^e - XIVe siècle), Revue des Études Byzantines XXII (1964) σσ. 18 - 21.

7. Περὶ βρεβίων γενικῶς ὡς καὶ πίνακα αὐτῶν ἰδὲ παρὰ K. A. Μανᾶφ η, Μοναστηριακά Τυπικά..., ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 113 - 123.

τῇ αὐτῇ σελίδι ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζει ὅτι : *Εἰς τὰς Τυπικὰς Διατάξεις ἐπισυνήπτετο καὶ τὸ ἴσον τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν δωρεῶν. Προτάσσεται ἡ δέησις (= ἡ αἴτησις) τῆς Μονῆς, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ λύσις ἢ Βασιλική (= ἡ δωρεά, ἢ παραχώρησις) ὑπὸ τῇ ἀπλῇ αὐτῆς μορφῇ ἢ ὑπὸ μορφῇ χρυσοβούλλου. Νομίζομεν ὅτι τοῦτο δὲν εὐσταθεῖ. Εἰς τὰ τυπικὰ ἐπισυνήπτετο τὸ βρέβιον μόνον τῆς μονῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ σὺν τοῖς ἄλλοις κατεγράφοντο ἐπίσης καὶ αἱ ἀκίνητοι κτήσεις αὐτῆς ¹. Ἀπαραιτήτως αἱ κτήσεις αὐταὶ ὡς καὶ τὰ παντοῖα ἄλλα δικαιώματα τῆς μονῆς ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ τὰ ἀποδεικτικά τῶν στοιχεῖα, ἥτοι χρυσόβουλλα, σιγίλλια, διάφορα συμβόλαια κλπ. Αὐτὰ ὅμως ἀπετέλουν τὰ χαρτῶα τῆς μονῆς δικαιώματα, κατεγράφοντο ἐν τῷ *Κοντακίῳ* ἢ τῷ *Διπλωματαρίῳ*, τὸ ὁποῖον ἦτο διάφορον τοῦ βρεβίου ἔγγραφον ², ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τοῦ Χαρτοφύλακος ἢ τοῦ Σκευοφύλακος τῆς μονῆς παραδιδόμενα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον διὰ πρακτικοῦ ³ ἢ κατετίθεντο πρὸς φύλαξιν ἐν τῷ Χαρτοφυλακίῳ ἐτέρας μεγάλης μονῆς ἢ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ⁴.*

Ἐν σ. 39* ὁ συγγραφεὺς παραπέμπει εἰς τὴν ἀποσπασματικῶς γενομένην ἔκδοσιν τοῦ τυπικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τοῦ ὄρους Μενοικέως ὑπὸ τοῦ Κ. Ν. Σάθα ἐν Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ τόμ. Α' (1872) σσ. 202 - 211. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Σάθαν τὸ τυπικὸν ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ τῶν Φ.

1. Πρβλ. π.χ. ἀνάλογον παράγραφον ἐν τῷ βρεβίῳ τῷ ἐπισυνημμένῳ εἰς τὸ τυπικὸν Μιχαὴλ Ἀταλειάτου : *Διὰ τῶν ἀκινήτων κτήσεων* (σσ. 326 - 327).

2. Ἰδὲ F. Dölger - I. Καραγιαννοπούλου, Βυζαντινὴ Διπλωματική, Α'. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 77 - 78, 215.

3. Ὡς παράδειγμα ἔστωσαν τὰ περὶ Χαρτοφύλακος καὶ χαρτῶων δικαιωμάτων τῆς μονῆς ἀναγραφόμενα ἐν τῷ τυπικῷ τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῶν Ἡλίου Βωμῶν, ἥτοι τῶν Ἑλεγκῶν : Ὁ αὐτὸς δὲ οὐ σκευοφύλαξ μόνον ἔσται, ἀλλὰ καὶ χαρτοφύλαξ τὰ χαρτῶα πάντα δικαιώματα τῆς μονῆς παραλαμβάνων καὶ παραφυλάττων ταῦτα, καὶ παντοίας ἐπιμελείας ἀξιῶν. Χρεῖας δὲ χαρτίων τίνος ποτε γενομένης, ὁρσμῷ τοῦ καθηγουμένου ἐξενέγκῃ τὸ ζητούμενον χαρτίον καὶ ἐπιδώσει ἡμερῶν δέ τινων μετὰ τοῦτο διελθουσῶν, ὑπομνήσει τὸν καθηγούμενον καὶ ἀνακαλέσεται τὸ ἐκβληθὲν χαρτίον, ὡς εἴρηται καὶ οὐκ ἔσσει παραπόλλυσθαι. Ἐνθα μέντοι ἐναπόκειται τὰ χαρτῶα δικαιώματα, ὀφείλουσι καὶ ταῦτα ἐγκεκλεισμένα ὑπάρχειν καὶ βεβουλωμένα παρὰ τε τοῦ καθηγουμένου καὶ αὐτοῦ, ὡς ἀνωτέρω διείληπται, ὥστε μὴ δύνασθαι θάτερον θατέρον ἄτερ ἀνοίγειν. Τυπικὸν Ἑλεγκῶν, σσ. 728 - 729.

4. Οὕτως ἐν τῷ βρεβίῳ τῆς μονῆς τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ ἀναγράφονται ἀπλῶς τὰ ὑπάρχοντα χρυσόβουλλα καὶ δηλοῦται ἐπιγραμματικῶς τὸ περιεχόμενον ἐκάστου, τόσον τῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ἀποκειμένων, ὅσον καὶ τῶν ἐν τῇ μονῇ φυλάσσόμενων. Ἰδοὺ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν ἀντιστοιχῶν κεφαλαίων : *Διὰ τῶν χρυσοβούλλων τῶν φυλαττομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν.* (Τυπικὸν Πακουριανοῦ, σ. 54). *Διὰ τῶν χρυσοβούλλων τῶν ἐναποκειμένων καὶ παραφυλαττομένων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς μονῇ.* (Αὐτόθι, σ. 55).

Miklosich καὶ J. Müller¹ (ἀποσπασματικῶς), ὑπὸ τοῦ M. Jugie² (πλήρως) καὶ κατὰ τὸ 1955 ὑπὸ τοῦ André Guillou³ (πλήρως καὶ κριτικώτερον)· εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν ἔπρεπε νὰ γίνουν αἱ παραπομπαί. Καλὸν θὰ ἦτο ἐπίσης ἐὰν περιλαμβάνετο καὶ τὸ τυπικὸν αὐτὸ ἐν τῷ πίνακι τῶν βραχυγραφιῶν, διότι ἡ παραπομπή εἰς αὐτὸ γίνεται πάντοτε βραχυγραφικῶς ἐν τῷ βιβλίῳ. Πρβλ. σσ. 39*, 105, 114.

Ἐν σ. 54* ὑποστηρίζεται ὁρθῶς ὅτι ὁ Νεῖλος κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ τυπικοῦ τοῦ εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸ τυπικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος, τὸ ὁποῖον συνετάχθη κατὰ τὸ 1054 ὡς καὶ τὸ κατὰ τὸ 1162 συνταχθὲν τυπικὸν τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Ἡλίου Βωμῶν, ἥτοι τῶν Ἑλεγκμῶν. Νομίζομεν ὅτι καὶ τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τοῦ ἐν τῷ Μοναχείῳ, συνταχθὲν μετὰ τὸ 1112, πρέπει νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψει ὁ Νεῖλος, διότι πλεῖστα μέρη ταυτόλεκτα ὑπάρχουν ἐν τοῖς δύο τυπικοῖς, ὡς ἐσημειώθη ἤδη ἐν τέλει τῆς ἐκδόσεως τοῦ τυπικοῦ τοῦ Προδρόμου⁴. Γενικῶς πάντως ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπὶ τῶν νεωτέρων τυπικῶν πρέπει νὰ γίνῃ συστηματικὴ μελέτη, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ὁποίας ὁμως εἶναι ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων τῶν τυπικῶν ἔκδοσις.

Ἐν σ. 58* τὸ γραφόμενον : εἰς τὸ *Τυπικὸν μάλιστα τῶν Ἑλεγκμῶν καὶ εἰς τὸ Τυπικὸν τοῦ Λέοντος τὸ τῆς Εὐεργέτιδος Τυπικὸν ὀνομάζεται μὲ τὸ ἐπισημότερον ὄνομα Στουδιτικὸν Συναξάριον καὶ στουδιωτικὸν τυπικόν, στουδιωτικὸν συναξάριον*, νομίζομεν ὅτι εἶναι ἐσφαλμένον. Ἡ μονὴ τῶν Στουδίων εἶχε διαμορφώσει ἴδιον λειτουργικὸν τύπον, ὁ ὁποῖος ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς διατυπώσεως τοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς μονῆς τῆς Εὐεργέτιδος⁵. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἰδρυτῶν ἡ ἀνακαινιστῶν

1. F. Miklosich et J. Müller, *Acta et Diplomata Graeca medii aevi sacra et profana*, τ. V (1887) σσ. 432 - 439.

2. M. Jugie, *Le Typicon du monastère du Prodrome au mont Ménécée, près des Serres* (Introduction, texte et remarques), Byzantion XII (1937) σσ. 25 - 69. (Κείμενον ἐν σσ. 33 - 65).

3. André Guillou, *Les Archives de Saint-Jean Prodrome sur le mont Ménécée*. Bibliothèque byzantine publiée sous la direction de Paul Lemerle, Paris 1955. *Appendice I* : Typicon du monastère. . . , σσ. 161 - 167.

4. Πρβλ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, 'Υποτύπωσις καὶ ἐρμηνεία περιέχουσα ὡς ἐν συντόμῳ [τὴν μοναχικὴν πολιτείαν καὶ ἄσκησιν:] ἅπασαν, ἀκριβῶς συλλεγεῖσα παρὰ Ἰωάννου ταπεινοῦ Μοναχοῦ καὶ παραδοθεῖσα τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ τοῖς ἐν τῷ ὄρει τῆς μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου τοῦ ἐν τῷ Μοναχείῳ. *Noctes Petropolitanae*, Πετροῦπολις 1913, σ. 87.

5. Ἀναφορὰν εἰς τὸ λειτουργικὸν τυπικὸν τῆς μονῆς τῶν Στουδίου ἐν τῷ λειτουργικῷ τῆς Εὐεργέτιδος τυπικῷ ἔχομεν π.χ. ἐν σσ. 265, 355, 512, 603 κλπ., ἐν D m i t r i e v s k i j, *Opisanie*. . . , τόμ. I.

μονῶν ἀντὶ νὰ συντάξουν ἴδιον λειτουργικὸν τύπον διὰ τὰς ὑπ' αὐτοὺς μονὰς προετίμων τὸ *Ἱεροσολυμιτικὸν Τυπικὸν* (ἢ *Ἱεροσολυμίτην* τύπον ἢ *Παλαιστινόθεν* τύπον), τὸ *Στουδιτικὸν Τυπικὸν* (ἢ *Στουδιτικὸν Συναξάριον* ἢ *Στουδιωτικὸν Συναξάριον*), τὸ *Εὐεργετινὸν Συναξάριον* ἢ τέλος τὸν ἐν *Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἀθω* κρατήσαντα τύπον¹. Ἴσως ὁ συγγραφεὺς παρεσύρθη ἐκ τῶν ὑποσημειώσεων τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν Dmitrievskij. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν αἱ ὑποσημειώσεις αὗται εἶναι ὀρθαί, τότε σημαίνουν ὅτι ἀντὶ *Στουδιτικὸν Συναξάριον* ἢ *στουδιωτικὸν τυπικὸν* ἢ *στουδιωτικὸν συναξάριον* ἔπρεπε ἐν σσ. 728, 758 καὶ 760 τοῦ Τυπικοῦ τῶν Ἑλεγκμῶν νὰ γραφῇ *Εὐεργετινὸν συναξάριον* καὶ οὐχὶ νὰ ταυτισθῇ τὸ *Στουδιωτικὸν* πρὸς τὸ *Εὐεργετινὸν* λειτουργικὸν τυπικόν. Πάντως ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Λέοντος (Ἀρείας) οὐδεμία ὑποσημείωσις ὑπάρχει, ἡ δὲ μαρτυρία περὶ *στουδιωτικοῦ συναξαρίου* εἶναι σαφής.

Ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ κειμένου τῆς Τυπικῆς Διατάξεως τοῦ Νείλου καὶ τῆς Τυπικῆς Διαθήκης τοῦ ἀγίου Νεοφύτου ἐβασίσθη ἐπὶ τῶν πρωτογράφων κωδίκων τῶν περιεχόντων τὰ δύο κείμενα, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ προγενέστεραι ἔκδόσεις αὐτῶν καὶ ἐπηνέχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκδότου πολλαὶ εὐστοχοὶ διορθώσεις. Οὕτως ὁ ἀναγνώστης ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν κείμενον πλησιάζον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὸ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τὸ πρῶτον γραφέν.

Ἐπὶ τῆς ἀξιολόγου ταύτης ἐκδοτικῆς προσπάθειας ἃς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ἐπιφέρωμεν ὀλίγας γενικὰς καὶ εἰδικὰς παρατηρήσεις.

α'. Ἡ ἐν τῷ ὑπομνήματι ἀναγραφὴ ἀπασῶν τῶν γραφῶν τῶν κωδίκων νομιζομεν ὅτι δὲν ἐνδείκνυται, ἰδίᾳ δὲ ὅταν πρόκειται περὶ φανερῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων ἢ σφαλμάτων τονισμοῦ.

β'. Ὅσακις ὁ ἐκδότης προσθέτει τι ἢ συμπληροῖ λέξιν τινὰ ἢ κενὸν τοῦ κώδικος, ἡ προσθήκη ἢ ἡ συμπλήρωσις πρέπει νὰ τίθεται ἐντὸς ἀγκυλῶν < >². Οὕτω π.χ. ἐν σ. 7,⁹ ἀντὶ [*ρστ πε(ρι) τῶν...*] γραπτέον <*ρς' πε(ρι) τῶν...*>, τὸ αὐτὸ καὶ ἐν στίχ. 22 καὶ 23 τῆς αὐτῆς σελίδος ὡς καὶ ἐν σσ. 50,¹⁵ 64,³ καὶ 64,¹³. Ἐν σ. 73,¹⁰ ἀντὶ *δεκαοκτώ* γραπτέον <*δέκα*>-*οκτώ*, ἐν σ. 76,³³ ἀντὶ *συνώκησα* γραπτέον <*συνώκησα*> κλπ.

γ'. Ὅσακις ὁ ἐκδότης διαγράφει τι, τὸ διαγραφόμενον πρέπει νὰ κλείεται ἐντὸς ἀγκυλῶν []. Οὕτω π.χ. ἐν σ. 12,²⁰ ἀντὶ *ὅπως τε τοὺς γραπτέον* [*ὅπως τε*] *τοὺς* (βλ. καὶ κατωτέρω σ. 162). Οὕτω δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ σημειοῦνται ἐκάστοτε αἱ προσθήκαι ἢ αἱ διαγραφαὶ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

1. Πρβλ. Κ. Α. Μανάφη, *Μοναστηριακὰ Τυπικά...*, ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 28 - 32.

2. Πρβλ. *Textual Criticism* by Paul Maas, translated from the German by B. Flower, Oxford 1967, σ. 22 καὶ *Association Internationale des Études Byzantines. Bulletin d'Information et de Coordination*, IV. Année 1968, Athènes - Paris, σ. 25.

δ'. Τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ἀπαντῶντα Γραφικά χωρία ὀρθῶς δηλοῦνται διὰ τυπογραφικῶν στοιχείων ἄλλης ὁμάδος. Θὰ ἔπρεπεν ὁμως πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου αἱ Γραφικαὶ μαρτυρίαι νὰ ἀναγράφονται ἐν ἰδίῳ στρώματι ὑπεράνω τῶν γραφῶν τοῦ κώδικος ἐν τῷ ὑπομνήματι καὶ οὐχὶ συγκεντρωτικῶς εἰς Πίνακας ἐπιτασσομένους τοῦ κειμένου. Τοῦτο εἶναι τὸ ὀρθὸν καὶ ἀκολουθεῖται ὑπὸ πάντων τῶν μέχρι σήμερον κριτικῶς ἐκδωσάντων τυπικά¹.

ε'. Θὰ ἔπρεπεν ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν τόπον νὰ ἀναφέρονται καὶ τὰ ἔργα τῶν διαφόρων συγγραφέων, τῶν ὁποίων ρῆσεις ἀναγράφονται ἐν τῷ κειμένῳ. Ἐν σ. 27,¹⁷ π.χ. ἀναφέρεται ρῆσις Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, ἐν σ. 27,²⁵ ρῆσις Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, ἐν σ. 56,²⁵⁻²⁹ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου κλπ. ἄνευ παραπομπῶν εἰς τὰ ἔργα ἐξ ὧν προέρχονται αὗται. Εἰς τὰς ἐν τέλει τοῦ κειμένου παρατιθεμένας σημειώσεις καὶ δὴ καὶ ἐν σ. 113 σημειοῦται μόνον ποῦ περιέχονται οἱ ἐν σσ. 52 - 53 τῆς Τυπικῆς Διατάξεως τοῦ Νεῖλου ἀναγραφόμενοι δεκατρεῖς ἀσκητικοὶ κανόνες τοῦ Μ. Βασιλείου ὡς καὶ ἐν σ. 121 ποῦ περιέχονται οἱ ἐν σ. 101 τῆς Τυπικῆς Διαθήκης τοῦ ἁγίου Νεοφύτου ἀναγραφόμενοι δέκα ἀσκητικοὶ κανόνες τοῦ αὐτοῦ πατρός.

ς'. Νομίζομεν ὅτι αἱ ἐν σσ. 56* - 57* ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου τῶν τυπικῶν τῆς Εὐεργέτιδος καὶ τῶν Ἑλεγκῶν ἐπιχειρηθεῖσαι διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις τοῦ κειμένου τοῦ Τυπικοῦ τοῦ Νεῖλου θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθοῦν ἐν τῷ ὑπομνήματι, ὥστε ὁ ἀναγνώστης εὐκόλως νὰ ἀνεύρισκῃ αὐτὰς καὶ νὰ μὴ εἶναι ὑποχρεωμένος ἐκάστοτε νὰ ἀνατρέχῃ εἰς τὴν εἰσαγωγήν. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν γραφῶν τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ κώδικος ἔπρεπε νὰ περιληφθοῦν ἅπασαι αἱ ἐν σσ. 56* - 57* διορθούμεναι καὶ οὐχὶ μόνον ἐννέα ἐκ τῶν τριάκοντα καὶ μιᾶς.

ζ'. Ἐν τῷ ὑπομνήματι ἔπρεπε νὰ παρέχωνται ἅπασαι αἱ γραφαί, τὰς ὁποίας υἱοθέτησαν οἱ προηγούμενοι ἐκδόται καὶ οὐχὶ μόνον αἱ θεωρούμεναι ὡς ὀρθαί.

θ'. Ἀφοῦ ἐν τῷ κειμένῳ τῶν δύο τυπικῶν ὁ ἐκδότης μετὰ τὴν κάτω στιγμὴν χρησιμοποιοεῖ κεφαλαῖον ψηφίον, νομίζομεν ὅτι τὸ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πράξῃ καὶ διὰ τὸ ἀρχικὸν ψηφίον τῶν ἐν τῷ κειμένῳ κυρίων ὀνομάτων.

ι'. Ὁ ἐκδότης τηρεῖ τὸν κανόνα τῆς αὐτοπαθείας εἰς τὰ δύο κείμενα καὶ οὕτως εἰς τὰς ἀντιστοίχους περιπτώσεις ἀντὶ τῆς γραφῆς τῶν κωδίκων αὐτοῦ, αὐτῆς κλπ. γράφει αὐτοῦ, αὐτῆς κλπ. Τοῦτο νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι εἰς κείμενα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ μάλιστα οὐχὶ ἀκραιφνῶς λόγια, ὡς ἀποδεικνύεται ὅτι ἦσαν τὰ δύο τυπικά, συζήτησις περὶ τηρήσεως τοῦ

1. Πρβλ. ἐκδοσιν τυπικοῦ Βεβαίας Ἑλπίδος, Γρηγορίου Πακουριανοῦ, Προδρόμου Σερρῶν, Προδρόμου τοῦ Φοβεροῦ κλπ.

κανόνος τῆς αὐτοπαθείας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνη. Ἄλλὰ ὁ ἐκδότης ἐπεμβαίνει ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ παρατιθεμένων χωρίων ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς. Οὕτω π.χ. ἐν σσ. 63,²⁶⁻²⁸, 81,⁸ 81,³⁰ κλπ. διορθοῖ τὰ αὐτοῦ ἢ αὐτῆς εἰς αὐτοῦ, αὐτῆς. Τοῦτο δὲν εἶναι παραδεκτόν, διότι ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τῶν κειμένων τῆς Γραφῆς ἄλλως δέχεται.

ια'. Ἡ ἔκδοσις χωλαίνει εἰς τὴν στίξιν. Ὁ ἐκδότης ἄλλοτε ἀκολουθεῖ τὴν στίξιν τοῦ χειρογράφου καὶ ἄλλοτε ὄχι. Οὕτω τὸ κείμενον καθίσταται ἐνίοτε δυσνόητον. Διόρθωσις τῆς στίξεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐνταῦθα· σημειοῦμεν ἀπλῶς ὅτι τοποθετεῖ κόμματα πρὸ τοῦ καί, δὲν χωρίζει ἐνίοτε διὰ κόμματος τὴν ἀναφορικὴν πρότασιν ἢ χωρίζει τὸν προσδιορισμὸν τῆς προτάσεως κλπ. Πρβλ. π.χ. ἐν σ. 29,⁹⁻¹⁶, 31,⁵⁻¹⁴, 74,¹²⁻¹⁴.

ιβ'. Πιθανῶς πρὸς διατήρησιν τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν κειμένων τὰ διάφορα διαλεκτικὰ στοιχεῖα τὰ σημειούμενα ἐν σσ. 24* - 25* τῆς εἰσαγωγῆς δὲν ἔπρεπε νὰ διορθωθοῦν. Τὰ ἔργα ἐγράφησαν ἐν Κύπρῳ ὑπὸ Κυπρίων (ὁ ἅγιος Νεόφυτος μάλιστα εἶχε γεννηθῇ καὶ ἐν τῇ νήσῳ), ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ Κυπρίων μοναχῶν καὶ ἐμελετῶντο ὑπ' αὐτῶν.

Εἰδικώτερον ἐπὶ τοῦ κειμένου παρατηρητέα τὰ ἑξῆς :

σ. 4,⁵, τὸ Ν τοῦ δηλοῦν τὴν Πεντηκοστὴν καλὸν θὰ ἦτο νὰ γραφῇ ν', ὡς γράφεται μ' πρὸς δῆλωσιν τῆς Τεσσαρακοστῆς ἐν σσ. 4,³⁸, 5,¹, 5,³.

σ. 12,⁸, ἀντὶ ἁνοικοδόμησαν γραπτέον ἀνφοδόμησαν, ἀφοῦ ἐν σ. 76,³³ ὁ ἐκδότης προτιμᾷ τὸ συν(ῶκησα).

σ. 12,²⁰, ἡ διαγραφὴ τοῦ ὅπως τε τοῦ κώδικος δὲν ἦτο ἀπαραίτητος. Σύνταξις τοῦ ὅπως + ἀπαρεμφάτω παρατηρεῖται καὶ παρὰ Ξενοφῶντι (Οἰκονομικὸς 7, 29, Ἑλληνικά 6. 2, 32) ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μὴ φιλολογικοὺς παπύρους (πρβλ. Β. Μ α ν δ η λ α ρ ᾱ, Ἐρευναι εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν μὴ φιλολογικῶν παπύρων. Τελικοὶ σύνδεσμοι μετ' ἀπαρεμφάτου, Ἀθηνᾶ ΞΕ' (1961) σσ. 169 - 176).

σ. 18,⁷⁻⁸, ἀντὶ καθὼς κατωτέρω δεδήλωται προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται, διότι τὸ κατωτέρω ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὸ δεδήλωται νοηματικῶς δὲν εἶναι ὀρθόν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν παραβλέσωμεν τοῦτο, κατωτέρω οὐδεμίαν ὁδηγίαν παρέχει ὁ Νεῖλος περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν λοιπῶν ἑορτῶν, ἐνῶ ἀντιθέτως προηγουμένως ὠμίλησε περὶ τοῦ τρόπου τελέσεως τῆς ἑορτῆς τῶν ἑορτῶν... κατ' ἐξαίρετον δὲ τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων εἰσοδίων (σσ. 17,²¹ - 18,⁴). Δυνάμεθα ὅθεν τὸ ἀνωτέρω νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὰ προηγούμενα.

σ. 19,⁵, ἀντὶ κτιτόρων προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος κτητόρων. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν σσ. 23,¹⁵ καὶ 65,⁴. Οἱ ἰδρυταὶ ἢ ἀνακαινισταὶ μόνων παρὰ Βυζαντινοῖς ὠνομάζοντο κτήτορες ἢ δεῦτεροι κτήτορες αὐτῶν. Ἐὰν ὁ Νεῖλος χαρακτηρισθῇ ὡς κτίτωρ, τότε καὶ τὸ τυπικόν του πρέπει νὰ ὀνομάζεται κτιτορικόν καὶ οὐχὶ κτητορικόν, ὡς ὁ ἐκδότης καλεῖ τοῦτο ἐν σ. 36*.

σ. 22,⁹, ἀντὶ ἐνάτης προτιμητέον τὸ ἐνάτης τοῦ κώδικος, ὡς ἄλλωστε γράφει ὁ ἐκδότης ἐν σσ. 4,¹³ καὶ 22,⁸. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐχρησιμοποιοῦν καὶ τὸν τύπον τοῦτον ἀντὶ τοῦ δι' ἐνὸς ἡ γραφομένου. (Πρβλ. π.χ. τυπικὸν Εὐεργέτιδος σ. 620).

σ. 24,¹³, ἀντὶ ὑμῶν γραπτέον ἡμῶν, ἄλλως δὲν ἔχει νόημα ἡ ὑπαρξὶς τῶν ἡμῶν ἐν τῷ στίχ. 9 τῆς αὐτῆς σελίδος. Διότι, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὅλη ἡ ἀδελφότης μὴδὲ τοῦ προεστῶτος ἐξαιρουμένου ἐκκλινε τὸ γόνυ, ὡς προϋποθέτει τὸ ἡμῶν τοῦ στίχ. 9, τότε μετὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ προεστῶτος ἔπρεπε ἐπίσης ὅλοι ἀνεξαίρετως νὰ ἐγερθοῦν. Γενομένου δεκτοῦ ἐν στίχ. 13 ἡμῶν ἀντὶ ὑμῶν, πρέπει νὰ γραφῇ ἐν στίχ. 15 ἀνίστάμεθα ἀντὶ ἀνίστασθαι κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀποκρινόμεθα ἐν στίχ. 9. Προτιμητέα καθ' ἡμᾶς θὰ ἦτο ἡ διόρθωσις τοῦ ἡμῶν ἐν στίχ. 9 εἰς ὑμῶν, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ καὶ ὁ νοῦς τοῦ χωρίου. Ὁ προεστὼς ζητεῖ, ὅπως οἱ μοναχοὶ εὐχηθοῦν καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅπερ οἱ μοναχοὶ πράττουν λέγοντες : Ὁ θεὸς μακαρίσει μὲν τοὺς ἁγίους πατέρας ἡμῶν, συγχωρήσαι δὲ καὶ σέ. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ προεστὼς ἐκκλινε τὸ γόνυ, τότε ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἴπῃ τὸ συγχωρήσαι δὲ καὶ σέ. Διορθουμένου τοῦ ἡμῶν τοῦ στίχ. 9 εἰς ὑμῶν, πρέπει καὶ τὸ ἀποκρινόμεθα νὰ διορθωθῇ εἰς ἀποκρίνεσθε. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην καὶ τὸ ἀνίστασθαι τοῦ στίχου 14 πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς ἀνίστασθε. Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἀπαρεμφάτου δὲν δικαιολογεῖται. Ὑπὲρ τῆς διορθώσεως τοῦ ἡμῶν τοῦ στίχ. 9 εἰς ὑμῶν συνηγοροῦν καὶ αἱ ἀντιστοιχοὶ γραφαὶ ἐν σσ. 620 - 621 καὶ 762 ἀντιστοίχως τῶν τυπικῶν Εὐεργέτιδος καὶ Ἐλεγκῶν ὡς καὶ ἐν σ. 20 τοῦ τυπικοῦ τοῦ τιμίου Προδρόμου τοῦ Φοβεροῦ.

σ. 24,²², ἀντὶ IB' γραπτέον ιβ' ὡς ἐν σ. 17,⁹, ἐνθα ἀναγινώσκεται κ'. Ὁμοίως καὶ ἐν σ. 60,¹³ ἀντὶ II' γραπτέον ιγ'.

σ. 25,²⁻³, ἀντὶ ἀπροσκόπως προτιμητέα ἡ γραφή τοῦ κώδικος ἀπροσκόπτως. Τὸ ἐπίθετον ἀπροσκόπτος, -ον σημαίνει ὁ μὴ προσκόπτων, ὁ ἄμεμπτος, ὅ,τι δηλαδὴ καὶ τὸ ἐπίθετον ἀπρόσκοπος, -ον. Παρὰ Ἑρμᾶ, Μακαρίῳ Αἰγυπτίῳ κλπ. ἀπαντᾷ ἐπίρρημα ἀπροσκόπτως. (Πρβλ. G. W. H. Lampe, A Patristik Greek Lexicon, Oxford 1961 - 1966). Οὐδεὶς ἐπομένως λόγος διορθώσεως τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος συντρέχει, ἔστω καὶ ἐὰν οὕτως γράφεται τὸ ἐπίρρημα ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Εὐεργέτιδος. Ἐξ ἄλλου ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ τόπῳ ἐν τῷ τυπικῷ τῶν Ἐλεγκῶν ὑπάρχει ἀπροσκόπτως (σ. 763, ὑποσ. 3).

σ. 26,²¹, ἀντὶ ἀγαλλιώμενοι νομίζομεν ὅτι ἐξ ἴσου καλῶς δύναται νὰ παραμείνῃ ἡ γραφή τοῦ κώδικος ἀγαλλόμενοι. Νοηματικῶς οὐδεμία μεταξὺ τῶν δύο ὑφίσταται διαφορά. Εἶναι βεβαίως τὸ ἀγάλλομαι ἀρχαιότερον τοῦ ἀγαλλιάομαι, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Νεῖλος ἠγνῶει τὸ ρῆμα.

σ. 26,²⁶, ἀντὶ ἡμῶν γραπτέον ὑμῶν. Ὁ προεστὼς ἀπευθύνει συμβου-

λάς πρὸς τοὺς μοναχοὺς περὶ τῆς ἐξομολογήσεως, ἀπευθύνεται δὲ πρὸς αὐτοὺς εἰς δευτερον πληθυντικὸν πρόσωπον. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ νοῦς τοῦ χωρίου οὕτως ἀποκαθίσταται· ὁ προεστὼς λέγει: *μηδὲ περὶ τῶν συμπιπτονσῶν ὑμῖν χρεῖων λέγεται τῶν σωματικῶν. τούτων γὰρ ἅπας καιρὸς (ἐνν. ἐστὶν ὑμῖν), νῦν δὲ (ἐνν. καιρὸς ἐστὶ) πταισμάτων ἐξαγορεύσεως καὶ ἱατρείας τῶν ψυχικῶν ὑμῶν παθῶν.* Πρβλ. ὁμοίως καὶ ἐν σ. 622 τοῦ τυπικοῦ τῆς Εὐεργέτιδος, ἔνθα ὑπάρχει ἀντιστοίχως ὑμῶν. Καὶ ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ τιμίου Προδρόμου τοῦ Φοβεροῦ ὑπάρχει ἐπίσης ὑμῶν (σ. 26).

σ. 26,²⁷, ἀντὶ αἰτίας προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος αἰτίαν. Ἡ διόρθωσις οὐδὲν νοηματικῶς προσφέρει. Εἶναι μὲν γεγραμμένον ἐν τῷ τυπικῷ τῆς Εὐεργέτιδος αἰτίας (σ. 622), ἀλλὰ ἐν τῷ τυπικῷ τῶν Ἑλεγκῶν (σ. 746) εἶναι αἰτίαν!

σ. 29,¹⁸, ἀντὶ οὐ καταναγκαστέον δύναται νὰ παραμείνῃ ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος οὐκ ἀναγκαστέον ἄνευ νοηματικῆς τοῦ χωρίου βλάβης.

σ. 30,¹⁰, ἀντὶ ἀπόδομα προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος ἐπίδοσις. Νοηματικῶς ἡ λέξις ἀπόδομα οὐδὲν διαφέρει τῆς λέξεως ἐπίδοσις καὶ δὴ καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν λέξιν ἐλεημοσύνη.

σ. 30,¹¹, ἀντὶ ὦνιον προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος ὠνητῶν διορθουμένη εἰς ὠνητόν. Τὸ ρηματικὸν ἐπίθετον ὠνητός, -ή, -όν, καὶ -ός, -όν, σημαίνει: ἀγορασθεὶς, ἡγορασμένος, ἀγοραστός, ὃν δύναται τις νὰ ἀγοράσῃ. Τὸ ἐπίθετον ὦνιος, -α, -ον καὶ -ος, -ον, σημαίνει ἐπίσης: ὃν δύναται τις νὰ ἀγοράσῃ, πράσιμος, ἀγοραστός. Διὰ τοιούτων νὰ διορθωθῇ τὸ ὠνητῶν τοῦ κώδικος εἰς ὦνιον καὶ οὐχὶ εἰς ὠνητόν; Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῷ τυπικῷ τῆς Εὐεργέτιδος γράφεται ὦνιον οὐδὲν δεσμεύει.

σ. 30,¹³, ἀντὶ δέον προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος δέ. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ νοῦς τοῦ χωρίου. Ἐν στίχ. 10 ἀναγινώσκομεν: *ἐκεῖνο μὲν γὰρ (δηλαδὴ ἡ ἀποταγὴ καὶ ἡ προσένεξις) ἐντεῦθεν ἔχει τὴν τῆς ἐλπίδος ἀντάμειψιν... τὸ δὲ (καὶ οὐχὶ δέον) (δηλαδὴ τὸ δῶρον ἢ ἐλεημοσύνης) ἐπίδοσις ἢ ἀνάθημα) προῖκα καὶ οὐρανίας ἐλπίσι καὶ ἀνταμείψει ἀποκείμενον.* Τὴν γραφὴν δέον ἀντὶ δὲ ἀπαντῶμεν ἐν σ. 649 τοῦ τυπικοῦ τῆς Εὐεργέτιδος, πλὴν ὅμως ἐν σ. 65,¹³ τοῦ τυπικοῦ τοῦ τιμίου Προδρόμου τοῦ Φοβεροῦ ἀπαντᾷ ἡ γραφὴ δέ.

σ. 30,²⁰⁻²¹, ἀντὶ τοῦ καὶν ὃ τι τύχοιεν ὃν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνῃ ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος κατὰ κανόνα τύπων. Τοῦτο δὲ διότι πιθανὸν ὁ Νεῖλος ἐπεθύμει νὰ τονίσῃ ὅτι ἡ ὑπὸ μορφὴν δωρεᾶς ἀποταγὴ διέπεται ὑπὸ κανόνων, ἢ παράβασις τῶν ὁποίων δὲν ἦτο ἐπιτρεπτή.

σ. 33,⁴⁻⁶, ἀντὶ εἰ... διανίσταται καὶ ἀμφιβάλλοι καὶ... μένοι νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ εἰ... διανίσταται καὶ ἀμφιβάλλει καὶ... μένει. Τὴν ὀριστικὴν εἰς τὸν ὑποθετικὸν λόγον ἐπιβάλλει ὁ νοῦς τοῦ χωρίου. Εἰς τὸ προηγηθὲν κῶλον (στίχ. 1-4) μετὰ τὸ ὑποθετικὸν εἰ ἀκολουθοῦν αἱ

εὐκτικά *εὐρεθεῖν*, ἐμμένοι καὶ στέργοι, διότι ὁ Νεῖλος ἐκφράζει ἀπλῶς μίαν ὑπόθεσιν, τὴν σκέψιν του, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι ἐξάπαντος θὰ συμβῇ, ὥστε οἱ μοναχοὶ νὰ διαπληκτίζωνται περὶ πρωτοκαθεδρίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν συνέβαινε τοῦτο, ὀρίζει τὸ ἐπιτίμιον πρὸς τιμωρίαν. Διὰ τῆς δευτέρας ὑποθέσεως εἰ ἔτι... *διανίσταται καὶ ἀμφιβάλλει καὶ... μένει* ὁ Νεῖλος ἐκφράζει τι τὸ πραγματικόν, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ συμβῇ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ προηγηθῇ ἡ πραγματοποιήσις τῆς προηγηθείσης ὑποθέσεως. Ἐπομένως ἀντὶ εὐκτικῆς συντακτικῶς καὶ νοηματικῶς προτιμητέα ἡ ὀριστική. Εἰς τοῦτο μᾶς βοηθεῖ ἡ γραφή τοῦ κώδικος *διανίσταται*. Παρέχει βεβαίως ὁ κώδις *ἀμφιβάλλοι καὶ μένοι*, ἀλλὰ διατὶ πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ *διανίσταται* εἰς *διανίσταται* καὶ ὄχι τὸ *ἀμφιβάλλοι καὶ μένοι* εἰς *ἀμφιβάλλει καὶ μένει*; Ἀλλωστε καὶ ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ τιμίου Προδρόμου τοῦ Φοβεροῦ (σ. 39,²³⁻²⁵), ἐνθα ἐπαναλαμβάνεται αὐτολεξεῖ ἡ αὐτὴ ὑπόθεσις καὶ ἡ ἀπόδοσις ἔχομεν ὀριστικήν. Ἴσως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προτεινομένης γραφῆς θὰ ἔπρεπε νὰ διορθωθῇ τὸ ἀντίστοιχον χωρίον ἐν τῷ τυπικῷ τῆς Εὐεργέτιδος (σ. 625), ἐνθα ἔχομεν: *εἰ ἔτι... διενίσταται καὶ ἀμφιβάλλοι καὶ... μένοι*.

σ. 34,¹³, ἀντὶ *εἴ περ εἰσὶ γραπτέον εἴπερ εἰσί*, ἄλλως γραπτέον *εἴ πέρ εἰσι*.

σ. 35,¹³, ἀντὶ *ὕμιν γραπτέον ἡμῖν*. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ νοῦς τοῦ χωρίου. Ὁ Νεῖλος ὁμιλεῖ εἰς πρῶτον πρόσωπον ἐν ὧν τῷ ὀβ' κεφαλαίῳ ἐν στίχ. 10 - 12 γράφει: *οὐκ ἰχθύων, ἀλλ' ὀσπρίων... μεταληψόμεθα καὶ οἶνον πύομεθα... καὶ τῇ ἑορτῇ τὰ εἰκότα ποιήσομεν*.

σ. 36,¹⁵, ἀντὶ *ὕμιν γραπτέον ἡμῖν*. Πρβλ. ἐν στίχ. 19 *ἐστιασόμεθα καὶ ἐν* σ. 37,⁷ *ἡμεῖς*. Τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἐν στίχ. 10 ἐνθα ἀντὶ *ὕμᾶς* γραπτέον *ἡμᾶς*.

σ. 38,²², ἀντὶ *θέρον γραπτέον θέρους*. Πρβλ. ἐν στίχ. 23 *θέρους*.

σ. 40,²⁰, ἀντὶ *ἀλλὰ ὅλως... γραπτέον ἀλλ' ὅλως*.

σ. 40,³², ἀντὶ *οἴπερ* προτιμητέα ἡ γραφή τοῦ κώδικος *ὅπερ*. Πρβλ. *οὐδὲ διώκτην μετανοήσαντα κατέλιπες, ὃ ἦν...* (Ὡρολόγιον, Ἀκολουθία μεταλήψεως, Εὐχή Δ' Χρυσοστόμου). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τυπικῷ τῆς Εὐεργέτιδος: *εὐρισκόμεθα μένοντες, ὅπερ ἦμεν* (σ. 634).

σ. 43,¹⁸, συμπληρωθῇ τὸ *ἐκκλησι-* εἰς *ἐκκλησι(άρχην)*, διότι εἰς τὸν ἐκκλησιάρχην παρεδίδοντο τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐγγράφως (πρβλ. σ. 42,²⁴⁻²⁵).

σ. 44,¹, προφανῶς ἡ κεφαλὴς *ἢ* πρέπει νὰ τεθῇ μετὰ τὸν στίχον 2.

σ. 48,¹⁵, ἀντὶ *προσεκτησάμεθα* προτιμητέα ἡ τοῦ κώδικος γραφή *ἐπικτησάμεθα*, διορθουμένη πιθανῶς εἰς *ἐπεκτησάμεθα*. Μεταξὺ τῶν δύο ρημάτων ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ προστίθεμαί τι εἰς τὰ ἤδη ὑπάρχοντα δὲν ὑφίσταται διαφορά. Ἐν σ. 57* τῆς εἰσαγωγῆς τὸ *προσεπεκτησάμεθα* μᾶλλον πρέπει νὰ γραφῇ *προσεκτησάμεθα*, ἀφοῦ τὸν τύπον αὐτὸν υἱοθετεῖ ὁ ἐκδότης ἐν τῷ κειμένῳ.

σ. 50,¹⁵, ἀναγράφεται ὡς κεφαλὶς : ριζ' [*περὶ φιλοξενίας τοῖς ἐπιγενομένοις ἀδελφοῖς*], ἣτις προσετέθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου. Ἐν σελ. 6,¹⁶ ὁμως τοῦ πίνακος περιεχομένων ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ριζ' ἀναγινώσκομεν : *περὶ τῆς πύλης καὶ τοῦ θυρωροῦ*. Ἰσως ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ ὁ λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὠθήθη ὁ ἐκδότης εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς κεφαλίδος.

σ. 55,¹⁴, ὀρθῶς ἐγράφη τελικῶς ἐν τῷ κειμένῳ *ὑμῖν ἀντὶ ὑμᾶς*, τὸ ὁποῖον προτείνει ὁ ἐκδότης ἐν σ. 57*. Τὸ ρῆμα *παρενοχλῶ* συντάσσεται συνηθέστερον μετὰ δοτικῆς παρὰ μετὰ αἰτιατικῆς. Πρβλ. *μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεόν* (Πράξ. 15,¹⁹). Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπομένως πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ τῆς Εὐεργέτιδος τυπικὸν (σ. 636) καὶ οὐχὶ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ τυπικοῦ τοῦ Νεΐλου.

σ. 55,²⁸, ἀντὶ ἐξηγηρητήσομεν γραπτέον ἐξηγηρητήσομεν.

σ. 58,⁴, ἀντὶ βουλόμεθα, ἀπειρώγομεν, γραπτέον βουλόμεθα, ἀπειρώγομεν. Ἡ ὑποτακτικὴ οὐδένα ἔχει σκοπὸν ἐνταῦθα. Ὁ Νεῖλος ὡς κτήτωρ τῆς μονῆς καὶ συντάκτης τοῦ τυπικοῦ αὐτῆς ὁμιλεῖ κατηγορηματικῶς. Ἐξ ἄλλου τὸ θέμα τῆς προχειρίσεως ἢ μὴ εἰς τὸ ἀζῖωμα τοῦ ἡγουμένου ξενοκουρίτου ἦτο σοβαρώτατον καὶ ὁ Νεῖλος ἔπρεπε νὰ δώσῃ λύσιν ὀριστικὴν ἄνευ περιθωρίων. Πρβλ. ἐπίσης ἐν στίχ. 9 *βούλομαι* καὶ ἐν σ. 59,²⁰ *ἐντελλόμεθα*.

σ. 59,²⁰, ἀντὶ ψυλάσασθαι γραπτέον ψυλάσασθαι.

σ. 62,²²⁻²³, νομίζομεν ὅτι ἡ προσθήκη *〈βιασώμεθα οὖν ἑαυτούς, ὡς εἴρηται, βιασώμεθα· βιαστή γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ〉* ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τυπικοῦ τῶν Ἑλεγκῶν (σ. 759) δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία. Ἡ ἐν τῷ κώδικι ὑπαρξίς τοῦ γὰρ μετὰ τὸ οἱ συνδέει τὴν δευτέραν πρότασιν πρὸς τὴν προηγούμενην καὶ αἰτιολογεῖ ἐπαρκῶς, διατὶ εἶναι καιρὸς σπουδῆς καὶ ἀγώνος.

σ. 64,⁴, ἀντὶ ἐπὶ δὲ γραπτέον ἐπεὶ δέ. Τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ σύνταξις ἀλλὰ καὶ τὸ νόημα τοῦ χωρίου. Τὸ ἐπεὶ αἰτιολογεῖ τὸ *κανόνα ἐξεθέμεθα* : *Ἐπεὶ δὲ ἀνεγείραμεν φροντιστήριον... καὶ ἀπηρτίστην... κανόνα ἐξεθέμεθα*.

σ. 67, ἐν ὑπομνήματι ὑπάρχει ἡ λέξις *ἀπαράπνοτος*, ἀντὶ τῆς ὁποίας ὀρθῶς υἰοθετεῖται ἡ λέξις *ἀπαρτισμός* (σ. 67,²⁰). Ἐν σ. ὁμως 67* τῆς εἰσαγωγῆς σημειοῦται ὅτι ἀντὶ τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος *ἀπαράτμητος* ἐγράφη *ἀπαρτισμός*. Προφανῶς ἀντὶ *ἀπαράτμητος* γραπτέον *ἀπαράπνοτος*. Διορθωθῆτω ἐπίσης αὐτόθι καὶ τὸ 67,²¹ εἰς 67,²⁰.

σ. 73,¹¹, ἀντὶ *διαθήκη*, γραπτέον *διαθήκη*,

σ. 73,¹⁶, ἀντὶ *ἐκστραγαλῶδουσαι* γραπτέον *ἐκτραγωδοῦσαι*.

σ. 78,⁴, ἀντὶ *θεοοδηγήτως* προτιμητέα ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος *θεοδηγῆτως*. Ὁμοίως ἐν σ. 90,²⁵ ἀντὶ *θεοοδηγήτος* προτιμητέα ἡ τοῦ κώδικος γραφὴ *θεοδήγητος*. Πρβλ. *θεόμοιος* (G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek*

Lexicon, Oxford 1961-1966), ὡς καὶ *θεόρμητος* (Ε. Α. Πεζοπούλου, Ἀθησαύριστοι λέξεις, Βυζαντίς 2 (1912) σ. 133).

σ. 80₁₉, ἀντὶ ἡμᾶς προφανῶς γραπτέον ἡμᾶς.

σ. 81₂₈, ἀντὶ αὐτῷ γραπτέον αὐτό, δηλαδὴ τὸ βιβλίον. Ἄλλως τὸ αὐτῷ εἶναι κατηγορηματικὸς προσδιορισμός. Νομίζομεν ὅμως ὅτι τὸ αὐτὸ ἀναφέρεται εἰς τὸ βιβλίον, ὅπερ ἐνεφάνισεν Ἰωσῖα.

σ. 83₈, πρὸ τοῦ *ψυχικῆς σωτηρίας* νομίζομεν ὅτι χρειάζεται νὰ προστεθῇ ὁ καὶ ἀφαιρουμένου τοῦ κόμματος.

σ. 85₂, ἀντὶ ἐρίθειαν γραπτέον ἐριθείαν. Πρβλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ Ρωμ. 2₈, Β' Κορ. 12₂₀ κλπ.

σ. 86₁₂, ἀντὶ *παραμείφεις* γραπτέον *παραμείψης*, διορθουμένης τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος *παραμείμψης*. Ἡ πρότασις Ὅτε δὲ... *παραμείψης*, ... *καρῆς*... καὶ *λάβης*... εἶναι μὲν χρονικὴ, ἐνέχει ὅμως καὶ ὑπόθεσιν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀποδόσεως: *οὐκ ἀποδέει*... Ἀλλὰ καὶ αἱ ὑποτακτικαὶ *καρῆς* καὶ *λάβης* συνδεόμεναι διὰ τοῦ ὅτε δὲ *παραμείψης* κατὰ παράταξιν νομίζομεν ὅτι ἐνισχύουν τὴν προτεινομένην γραφὴν, ἅλλως θὰ ἔπρεπε καὶ τὰ δύο αὐτὰ ρήματα νὰ τεθοῦν εἰς ὀριστικὴν μέλλοντος.

σ. 86₁₉, ἀντὶ *ἐβοηθήτων* προφανῶς γραπτέον *ἀβοηθήτων*.

σ. 86₃₂, ἀντὶ *γογγυστῶν* γραπτέον *γογγυσμῶν*.

σ. 88₁₇, ἡ προσθήκη τῶν λέξεων <τὸ *κηπίον*> δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος. Ἡ ἀντωνυμία αὐτὸ οὕτως ἢ ἄλλως ἀναφέρεται εἰς τὸ *κηπίον*, ἀφοῦ περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος ἐν τῷ κεφαλαίῳ.

σ. 92₁₉, ἀντὶ *οἰκητόρων* νομίζομεν ὅτι προτιμότερα θὰ ἦτο ἡ γραφὴ *κηπητόρων*. Οἰκήτορες δύνανται νὰ ὀνομάζωνται πάντες οἱ μοναχοὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ μονῇ. Κίνδυνος ὅμως νοθεύσεως τῶν διατάξεων τοῦ τυπικοῦ τῆς μονῆς ὑφίστατο κυρίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κτήτορος αὐτῆς, τοῦ ὁποίου τὸ κύρος καὶ ἡ παρουσία ἐξησφάλιζον ἐν ὅσῳ ἔζη τὴν ὑπακοὴν τῶν μοναχῶν καὶ τὴν τήρησιν τῶν διατάξεων τοῦ τυπικοῦ. Πιθανώτατα καὶ ὁ γραφεὺς *κηπητόρων* ἐπεθύμει νὰ γράψῃ ὡς δηλοῖ ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος *οἰκηπητόρων*.

σ. 94₁₆, ἀντὶ *γραφυράν* γραπτέον *γλαφυράν*.

σ. 96₈, ἀντὶ *οὐθὲν* γραπτέον *οὐδέν*.

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις κατ' οὐδὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Τσικνοπούλλου, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἐπιτελεσθείσης σοβαρᾶς ἐργασίας παρέδωκεν εἰς τοὺς εἰδικoὺς μελετητὰς κριτικῶς ἐκδεδομένον τὸ κείμενον τῶν δύο Κυπριακῶν Μοναστηριακῶν Τυπικῶν. Καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ ἑλλειψις κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν κειμένων τῶν τυπικῶν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γραφῇ πλήρης περὶ τὰ τυπικὰ μονογραφία. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μὴ εἰδικoὺς ὁ ἐκδότης κατέστησε τὸ

κείμενον προσιτὸν διὰ τῆς πλουσιωτάτης καὶ διεξοδικωτάτης εἰσαγωγῆς ὥς καὶ διὰ τῶν ἐν τέλει τοῦ κειμένου ἀναλυτικῶν ἐπεξηγηματικῶν ὑποσημειώσεων. Εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων τόσον ὁ κ. Τσικνόπουλλος ὅσον καὶ τὸ Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν τῆς Λευκωσίας, εἰς τὴν σειράν τοῦ ὁποίου *Πηγαὶ καὶ Μελέται τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας* περιελήφθη, καὶ ὁ διευθυντὴς αὐτοῦ κ. Θ. Παπαδόπουλλος, ὑπὸ τὴν ἄγρυπνὸν τοῦ ὁποίου φροντίδα ἐπιτελεῖται ἔργον ἐθνικόν, σπουδαῖον καὶ ἄρτιον.

Κ. Α. ΜΑΝΑΦΗΣ